

УДК 159.9

Наведено результати теоретичних, прикладних і науково-експериментальних досліджень з актуальних питань психології.

Для науковців, викладачів, практичних психологів, студентів.

Приведены результаты теоретических, прикладных и научно-экспериментальных исследований по актуальным вопросам психологии.

Для ученых, преподавателей, практических психологов, студентов.

The Bulletin highlights the results of theoretical, scientific, applied and scientific-experimental researches on the current issues of Psychology.

For scientists, researchers, lecturers, applied psychologists and students.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР	І. В. Данилюк, д-р психол. наук, проф., чл.-кор. НАПН України
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Т. М. Траверсе, д-р психол. наук, доц. (заст. голов. ред.); М. Шабус, д-р психол. наук, проф., м. Зальцбург (Австрія), (заст. голов. ред.); Л. Л. Ді Стазі, д-р психол. наук, проф., м. Гранада (Іспанія); А. Б. Коваленко, д-р психол. наук, проф.; К. Л. Мілютіна, д-р психол. наук, доц.; Л. Радзевичене, д-р соціал. наук, проф., м. Шяуляй (Литва); А. Ю. Трофімов, канд. психол. наук, доц.; Т. М. Яблонська, д-р психол. наук, проф.; І. І. Ягіяєв, канд. психол. наук (відп. секр.)
Адреса редколегії	факультет психології, просп. Глушкова, 2а, Київ-680, 03680; ☎ (38044) 521 35 09; (38044) 522 16 48; (38044) 526 05 31
Затверджено	Вченою радою факультету психології 21.12.17 (протокол № 6)
Зареєстровано	Державною реєстраційною службою України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 20985-10785ПР від 12.08.14
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	кімн. 43, 6-р Тараса Шевченка, 14, Київ, 01030, ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28
Журнал входить	до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук у галузі психологія. Наказ МОН України № 1528 від 29.12.14

BULLETIN of

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

PSYCHOLOGY

2(9)/2018

Established in 2014 року

УДК 159.9

Bulletin deals with the results of theoretical, empirical and scientific-experimental researches on current issues of Psychology.

It is of interest to scientists, researchers, lecturers, applied psychologists and students.

Наведено результати теоретичних, прикладних і науково-експериментальних досліджень з актуальних питань психології.

Для науковців, дослідників, викладачів, практичних психологів, студентів.

Приведены результаты теоретических, прикладных и научно-экспериментальных исследований по актуальным вопросам психологии.

Для ученых, исследователей, преподавателей, практических психологов, студентов.

EDITOR-IN-CHIEF	Ivan Danyiuk, Dr. Sc. (Psychology), Prof., Corresponding member in the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
EDITORIAL BOARD	Tetyana Traverse, Dr. Sc. (Psychology), Assoc. Prof. (Deputy Editor-in-Chief); Manuel Schabus, Ph.D. in Psychology, Prof., (Salzburg, Austria), (Deputy Editor-in-Chief); Leandro Luigi Di Stasi, Ph.D. (Psychology), Assist. Prof. (Granada, Spain); Alla Kovalenko, Dr. Sc. (Psychology), Prof.; Kateryna Miliutina, Dr. Sc. (Psychology), Assoc. Prof.; Liudmila Radzeviciene, Ph.D. (Social Sciences), Prof. (Šiauliai, Lithuania); Andrii Trofimov, Ph.D. (Psychology), Assoc. Prof.; Tetyana Yablonska, Dr. Sc. (Psychology), Prof.; Illia Yahiiiaiev, Ph.D. (Psychology), Assist. Prof. (Executive Editor)
Address	the Faculty of Psychology, prosp. Hlushkov, 2a, Kyiv-680, 03680; ☎ (38044) 521 35 09; (38044) 522 16 48; (38044) 526 05 31
Approved by the	Academic Council of the Faculty of Psychology 21.12.17 (Protocol № 6)
Certified by the	Ministry of Justice of Ukraine State Certificate # 20985-10785ПР issued on 12.08.14
Founded and published by	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv University Publishing State Certificate # 1103 issued on 31.10.2002
Address:	Office 43, 14 Shevchenka Blvd, Kyiv, 01030 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; Fax 239 31 28
The Jurnal is included	in the list of scientific professional editions of Ukraine were the results of Ph.D. and Dr.Sc. dissertations for those who gets Ph.D. and Dr.Sc. degrees in the field of Psychology can be published. Decree of Ministry of Education and Science of Ukraine # 1528 issued on 29.12.14

ЗМІСТ

Буровська І. Психологічні дослідження мотиваційно-сислової сфери у хворих на цукровий діабет	6
Варіна Г. Психологічні особливості розвитку саногенного потенціалу як чинника професійної стійкості особистості майбутнього психолога	9
Величко М. Теоретичні підходи до феномена мобінгу у сучасній психологічній літературі	13
Дергач М. Плейбек-театр у системі соціалізації та ресоціалізації особистості	17
Дмитрук І. Суб'єктивні смисли переживання самотності людей, що живуть із ВІЛ	20
Книш Н. Психологічні чинники споживчої поведінки	23
Крайніков Е., Прокопович Є., Землякова Ю., Примаченко С. Особливості вияву девіантної поведінки в підлітковому віці	27
Кузнєцова О. Психологічні особливості реалізації суспільно-комунікативного мовного наміру	31
Лазуренко О. Діагностика психологічних особливостей емоційної компетентності студентів-медиків у процесі професійної підготовки	34
Максименко Н. Психологічні предиктори діяльності ІТ-фахівців в умовах переходу організацій до дистанційної роботи	38
Мозговий В. Дослідження структурної організації особистості військовослужбовців, які схильні до зловживання алкоголю, у контексті їхнього статеворольового статусу	42
Морозова В. Психологічні особливості осіб із межовим розладом особистості	47
Норкіна І. Психологічна дезадаптація як чинник незадоволеності сексуальним життям	52
Погорільська Н., Маціонова Ю. Особливості сприймання часу підлітками в контексті їхньої життєвої активності	56
Прищеп М. Гендерні особливості переживання психотравмуючих ситуацій військовослужбовцями в ході ресоціалізації у посттравматичний період	60
Савелюк Н. Психологічні особливості релігійної соціалізації особистості: вікові аспекти	64
Сеник О., Абрамов В., Гречкосій М., Бедан В., Бунас А., Луценко О. Динаміка часової перспективи студентської молоді південно-східних областей України в умовах соціоекономічних змін	68
Січкач Г. Дисфункціональні механізми адаптації як наслідок патологічних взаємин доньки із матір'ю	72
Терлецька Л., Маціонова Ю. Усвідомлення часу особистістю на її шляху до психологічного здоров'я	77
Туриніна О., Ільянова А. Соціально-психологічні механізми функціонування іміджу сучасного лідера в умовах сучасного етапу розвитку українського суспільства	80
Халєєва Г. Аналіз основних підходів до трактування суб'єктивного благополуччя в психології	84
Царькова О., Варіна Г. Психологічні детермінанти ресоціалізації засуджених як один із важливих напрямів профілактики рецидивної злочинності	87
Юнг Н., Ісаєва Т., Вішталенко О. Гендерні особливості вияву тривожності у ліворуких і праворуких студентів вишів та особливості корекції за допомогою арт-терапії	91

СОДЕРЖАНИЕ

Буровская И. Психологические исследования мотивационно-смысловой сферы у больных на сахарный диабет	6
Варина А. Психологические особенности развития саногенного потенциала как фактора профессиональной устойчивости личности будущего психолога	9
Величко М. Теоретические подходы к феномену моббинга в современной психологической литературе	13
Дергач М. Плейбек-театр в системе социализации и ресоциализации личности	17
Дмитрук И. Субъективные смыслы переживания одиночества людей, живущих с ВИЧ	20
Кныш Н. Психологические факторы потребительского поведения	23
Крайников Э., Прокопович Е., Землякова Ю., Примаченко С. Особенности проявления девiantного поведения в подростковом возрасте	27
Кузнецова О. Психологические особенности реализации общественно-коммуникативного речевого намерения	31
Лазуренко Е. Диагностика психологических особенностей эмоциональной компетентности студентов-медиков в процессе профессиональной подготовки	34
Максименко Н. Психологические предикторы деятельности IT-специалистов в условиях перехода организаций к дистанционной работе	38
Мозговой В. Исследование структурной организации личности военнослужащих, склонных к злоупотреблению алкоголя в контексте их полоролевого статуса	42
Морозова В. Психологические особенности лиц с пограничным расстройством личности	47
Норкина И. Психологическая дезадаптация как причина неудовлетворенности сексуальной жизнью	52
Погорельская Н., Мационова Ю. Особенности восприятия времени подростками в контексте их жизненной активности	56
Прищепа М. Гендерные особенности переживания психотравмирующих ситуаций военнослужащими в ходе ресоциализации в посттравматическом периоде	60
Савелюк Н. Психологические особенности религиозной социализации личности: возрастные аспекты	64
Сеник О., Абрамов В., Гречкосий М., Бедан В., Бунас А., Луценко Е. Динамика временной перспективы студенческой молодежи юго-восточных областей Украины в условиях социоэкономических перемен	68
Сичкарь А. Дисфункциональные механизмы адаптации как следствие патологических отношений дочери и матери	72
Терлецкая Л., Мационова Ю. Осознание времени личностью на ее пути к психологическому здоровью	77
Туринина Е., Ильянова А. Социально-психологические механизмы функционирования имиджа современного лидера в условиях современного этапа развития украинского общества	80
Халеева А. Анализ основных подходов к трактовке субъективного благополучия в психологии	84
Царькова О., Варина А. Психологические детерминанты ресоциализации осужденных как один из важных направлений профилактики рецидивной преступности	87
Юнг Н., Исаева Т., Вишталенко Е. Особенности проявления тревожности студентов ВУЗов и особенности коррекции с помощью арт-терапии	91

Burovska I. Psychological studies of the motivational-semantic sphere in patients with diabetes mellitus.....	6
Varina H. Psychological features of the development of sanogenic potential as a factor in the professional sustainability of the personality of the future psychologist.....	9
Velichko M. The oretical approaches to the phenomenon of mobbing in modern psychological literature.....	13
Dergach M. Playback-theatre in the system of socialization and re-socialization of personality	17
Dmitruk I. Subjective meanings of the loneliness of people living with HIV	20
Knysh N. Psychological factors of consumer behavior.....	23
Krainikov E., Prokopovich E., Zemlyakova Y., Primachenko S. Features of teenagers' deviant behavior.....	27
Kuznetsova O. Psychological features of implementation of social and communicational language	31
Lazurenko O. Diagnostics of psychological features of emotional competence of medical students in the process of professional training	34
Maksymenko N. The psychological predictors of activity of it-professionals in conditions of organizational transition to remote work	38
Mozgovyi V. Research of structural organization of the personality of military service circular to alcohol extremely in the context of the gender-role status.....	42
Morozova V. Psychological features of people with borderline personality disorders	47
Norkina I. Psychological disadaptation as a cause of dissatisfaction with sexual life.....	52
Pogoril'ska N., Matsionova Y. Features of adolescents time perception in the context of their living activity.....	56
Pryshchepa M. Gender peculiarities of psycho-traumatic situations experiencing by the military men in the process of their resocialization during the post-traumatic period	60
Savelyuk N. Psychological features of personality's religious socialization: age peculiarities.....	64
Senyk O., Abramov V., Hrechkosiy M., Bedan V., Bunas A., Lutsenko O. Dynamics of the time perspective of students youth of the south-eastern areas of Ukraine in the conditions of socioeconomic changes.....	68
Sichkar H. Dysfunctional mechanisms of adaptation as a result of pathological relationships between daughter and mother	72
Terletska L., Matsionova Y. Realization of time by personality on its way to psychological health	77
Turynina O., Ilyanova A. Social and psychological mechanisms of functioning the image of a modern leader in the conditions of the modern stage of development of the Ukrainian society	80
Khaleeva A. Analysis of the main approaches to the treatment of subjective well-being in psychology	84
Tsarkova O., Warina H. Psychological determinants of re-socialization of convicts, as one of the important aspects of prevention of recurrent crime	87
Jung N., Isaeva T., Vishtalenko O. Features of anxiety in university students and features of correction by art-therapy	91

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Series "Psychology". № 2(9), pp. 64-67 (2018)
УДК 159.923
DOI: [https://doi.org/10.17721/BSP.2018.2\(9\).16](https://doi.org/10.17721/BSP.2018.2(9).16)

ISSN 1728-3817
© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing Center "Kyiv University", 2018

Н. Савелюк, канд. психол. наук, доц.
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка, Кременець

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ: ВІКОВІ АСПЕКТИ

Теоретично аналізуються поняття "соціалізація" та "релігійна соціалізація"; розкриваються соціологічний, психологічний, педагогічний підходи як базові наукові контексти розгляду; порівнюється роль основних агентів релігійної соціалізації – батьків, церкви, інших релігійних організацій та однолітків. Обґрунтовується роль власної релігійної активності особистості як суб'єктного чинника її релігійної соціалізації. Описуються та інтерпретуються результати порівняльного емпіричного дослідження міри вираженості основних аспектів релігійної активності в юнацькому та ранньому дорослому віці. Констатовано, що серед більшості релігійних, а також передрелігійних почуттів і внутрішніх мотивів релігійності, з віком послаблюється переживання тільки почуття самотності, відчуття "де жав'ю" та роздвоєності релігійної самосвідомості особистості на "Я-зрішне" та "Я-праведне", а також посилюється дієвість звертання до Бога заради досягнення стану бажаного внутрішнього благополуччя.

Ключові слова: особистість, соціалізація, релігійна соціалізація, релігійна активність, релігійні почуття, релігійні мотиви, релігійний світогляд, релігійні дії.

Вступ. Події і далекого історичного минулого, і новітнього часу засвідчують істотний вплив релігії на свідомість і поведінку особистості. За різними соціологічними даними, в Україні понад половини, а точніше дві третини громадян, які визнають свою віру в Бога. Крім того, інститут релігії є одним із перших у рейтингу довіри населення. І цим нерідко маніпулюють і політики, і менеджери, і навіть інколи релігійні діячі, коли справжні зовнішні цілі впливу на людей (насамперед, меркантильні) тільки дотично стосуються або взагалі не стосуються внутрішнього сенсу власне релігії.

Людина, як відомо, – істота біопсихосоціальна, а релігійність у структурі її особистості належить переважною мірою до соціальних якостей, які швидше за все не є вродженими (як, напр., інстинкт материнства), а формуються через релігійну соціалізацію. Остання, як і будь-яка соціалізація, має вікові аспекти, зумовлені суттєвими трансформаціями психіки упродовж онтогенезу, що взаємопов'язане з різною мірою суб'єктності й різним впливом агентів такої соціалізації. Зауважимо, що досі в Україні відповідна проблематика не стала предметом науково послідовного, системного психологічного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базовий для теоретичного аналізу проблеми термін "соціалізація" у сучасних психологічних словниках визначається як "процес соціального розвитку людини, формування соціальних якостей особистості" [5, с. 123] або як "процес і результат засвоєння та активного відтворення індивідуалом соціального досвіду, передусім, – системи соціальних ролей" [2, с. 771] тощо.

Ці та подібні дефініції наголошують, по-перше, на ключовій ролі соціалізації у становленні особистості, адже остання за самим своїм визначенням сутнісно не може бути "не соціальною" (асоціальність у такому контексті доцільно, на нашу думку, розглядати як нонконформну реакцію щодо первинної соціальності); по-друге, на функціях виконуваних людиною соціальних ролей як і процесу, і одночасно результату засвоєння певного соціального досвіду; по-третє, на значущості активності самої особистості у процесі соціалізації, тобто на ролі суб'єктного чинника.

У зарубіжному посібнику "Соціологія релігії" (за ред. М. Ділона) релігійна соціалізація визначається як "інтерактивний процес, через який соціальні агенти впливають на релігійні вірування й розуміння особистості". Наголошується, що такі агенти (окремі особи й організації) впливають на релігійну соціалізацію тільки в тому випадку, якщо викликають довіру і є значущими для

суб'єкта, а певний досвід поповнює релігійне розуміння (якщо він дійсно є притаманним релігійній вірі). Вагомими у цьому процесі спочатку є ініціуювальні впливи батьків, що далі доповнюються конфесійними й освітніми впливами. Пізніше ж людина нерідко вже сама обирає, з якими іншими особами й організаціями їй вступати чи не вступати в релігійно значущі зв'язки [10].

На думку української дослідниці М. Пірен, науковий контекст розгляду проблеми релігійної соціалізації особистості включає в себе два основні підходи: соціологічний і психологічний. Перша наукова традиція (Г. Тард, Б. Парігін, Т. Парсонс, Т. Шибутані) визначає напрям аналізу від особистості до суспільства, при цьому увага звертається на міру залучення особистості в суспільно-політичні відносини та, зокрема, міру усвідомлення соціальної ролі релігії у суспільстві. Натомість друга (психологічна) традиція, навпаки, проводить вектор впливу від суспільства до особистості. Представляючи останню позицію, М. Пірен наголошує, що релігійна соціалізація – це така взаємодія між людиною та церквою (конфесією), що базується не на пасивному прийнятті зовнішніх вимог, а на активному засвоєнні релігійного досвіду через власну діяльність, персональне входження у відповідне релігійне середовище. Результатом релігійної соціалізації, отже, є формування "Я-релігійного" особистості, її здатності усвідомлено взаємодіяти із соціумом [4].

Крім соціологічного та психологічного, у науці актуальний і педагогічний підхід до проблеми релігійної соціалізації особистості, адже загальновідомо, що в основі будь-якої релігійної системи лежать потужні моральні директиви. Зокрема, взаємозв'язок релігійної соціалізації із процесами релігійного навчання й виховання особистості аналізує Т. В. Скларова. Вона пропонує робоче визначення релігійної соціалізації як процесу "входження людини або групи людей у релігійний уклад життя, засвоєння ними релігійних цінностей та норм поведінки та, як наслідок цього, зміну взаємовідносин із суспільством, зумовлених сповідуваними релігійними законами". Унаслідок зазначеного процесу людина як пристосовується до відповідного культурного середовища, так і відособлюється від певної частини суспільства [6, с. 16].

Є й інші позиції щодо базових аспектів розгляду релігійної соціалізації. Так, на думку В. Безрогова, розуміння терміна "релігійна соціалізація" залежить, насамперед, від того, який аспект при його трактуванні виступає ключовим – доктринальний, пов'язаний із сутністю віровчення, чи ритуальний, організаційний. Перший більшою мірою притаманний західним

християнським країнам, де основою релігійного життя виступає відповідна релігійна переконаність як внутрішній стан людини, тоді як другий, наприклад, російському православному простору, де як пріоритет розглядається участь у релігійних службах, правильна ритуальність і церковність [1].

Незалежно від наукового підходу, одним із базових питань при розгляді процесу соціалізації виступає проблема його ключових агентів. Так, М. Корнвол описує три основні агенти релігійної соціалізації: сім'ю, церкву та однолітків. При цьому більшість зарубіжних досліджень відповідного процесу та його агентів базуються на даних, зібраних на вибірках підлітків (Johnson, 1973; Thomas et al., 1974; Albrecht et al., 1977; Aacock and Bengston, 1978; Hoge and Petrillo, 1978). Крім того, дослідження проводилися в основному на католицьких і протестантських респондентах [8].

Чимало вчених переконані, що саме сім'я є найвпливовішим соціалізувальним агентом у процесі розвитку релігійності особистості. Водночас, тут є свої винятки й окремі неузгодженості даних. Так, згідно з результатами дослідження Т. Мартіна, Дж. Вайта і Д. Перлмана, вплив батьків на релігійність нащадків суттєво опосередковується впливом релігійних спільнот та однолітків. При цьому з віком і батьківський вплив, і вплив однолітків залишаються відносно стабільними за своєю мірою [9].

Назагал у науковій літературі переважно досліджені періоди дитинства, підліткового віку та ранньої юності, тоді як пізня юність і періоди дорослості у цьому контексті переважно емпірично не вивчалися. Однак останні не менш важливі у релігійному становленні особистості, аніж більш ранні вікові етапи. Так, як слушно зауважує Ю. Макселон, у молоді, а особливо у студентської, можуть виникати складнощі з узгодженням релігійних догм і набутих знань. Разом із тим, у "молодих людей менше емоційної поспішності й розхитаності, а більше роздумів і поважності у ставленні до духовної дійсності". А оскільки юність, молодість – період доленосних рішень, то однаково ймовірними є як шанс для формування істинної віри, так і загроза відходу від релігії. Пізніші ж періоди життя називаються часом релігійної стабілізації, яку пожвавлюють, наприклад, катехизація власних дітей або вікові життєві кризи. При цьому поглиблене розуміння людської обмеженості нерідко формує більшу психологічну довіру до Бога [3, с. 284–286].

А оскільки згадані вікові етапи є періодом яскравого розквіту суб'єктності, що розвивається і виявляється в активності особистості, то й досліджувати тут доцільно вже не стільки вплив і взаємодію агентів соціалізації, скільки власне ставлення, оцінювання людиною своєї релігійності. Отже, **мета статті** – здійснити порівняльний опис результатів емпіричного дослідження міри вираженості різних аспектів релігійної активності особистості в періоди юності та ранньої дорослості.

Аналіз результатів дослідження. Вибірка становила 342 особи різного соціального статусу (студенти, працюючі та непрацюючі дорослі) та з різних регіонів Західної України. Усі самоідентифікувалися як такі, котрі вірять у Бога. Серед респондентів: 155 осіб – юнаки (від 17 до 20 років) та 187 – представники ранньої дорослості (від 21 до 40 років).

Оскільки поняття "релігійна активність" у нашому дослідженні є системотвірним із теоретичної позиції, то основним психодіагностичним інструментом стала "Методика вивчення релігійної активності" Д. Смірнова [7]. Вона включає в себе чотири основні шкали: "Шкалу релігійних переживань", "Шкалу релігійного/природничо-наукового світогляду", "Шкалу внутрішньої/зовнішньої

релігійної мотивації" та "Шкалу релігійних дій". Кожне із запитань передбачає по чотири варіанти відповідей (від "ніколи" до "дуже часто"), які піддаються переведенню у чотирибальну систему оцінок.

З метою перевірки міри відповідності отриманих емпіричних показників релігійної активності нормальному розподілу використовувалася статистичний критерій однорідності Колмогорова – Смірнова. Визначені значення критерію, які для різних змінних коливаються в межах від $Z = 4,16$ (X_{13}) до $Z = 8,22$ (X_3) при $p \leq 0,001$, дали змогу констатувати, що емпіричний розподіл даних істотною мірою відрізняється від нормального. Тому надалі з метою підтвердження або спростування прогнозованої наявності статистично значущих розбіжностей між показниками релігійної активності у двох вікових підгрупах використовувалася непараметричний U -критерій Манна – Вітні. Проаналізуємо отримані статистичні показники щодо всіх шкал детальніше, розглядаючи при цьому тільки ті аспекти релігійної активності, за якими між представниками підгруп констатовано статистично значущі відмінності.

1. Релігійні переживання. 1. "Беручи участь у релігійній церемонії (службі), я переживала радість, що переповнювала мене". – $U = 9935$; $p \leq 0,001$; $\bar{x} - 2,84$ та $3,54$.

2. "Звертаючись до Бога у хвилини страждань, я знаходила втіху". – $U = 12729$; $p = 0,02$; $\bar{x} - 3,40$ та $3,59$.

3. "Відевідавши храм, я отримувала спокій та умиротворення". – $U = 10828$; $p \leq 0,001$; $\bar{x} - 3,27$ та $3,66$. Як можемо бачити згідно з отриманими емпіричними показниками, із віком усі описані стеничні почуття, зокрема під час церковних богослужінь, мають тенденцію до свого посилення на статистично значущому рівні (від позначки "іноді" до "дуже часто").

4. "Я переживала до Бога почуття, близьке до любові". – $U = 12601$; $p = 0,02$; $\bar{x} - 3,17$ та $3,41$.

5. "Мені знайоме почуття недосконалості або нікчемності перед Богом". – $U = 12381$; $p = 0,01$; $\bar{x} - 2,86$ та $3,10$.

6. "Спілкуючись із віруючими людьми, я переживала приплив сил та ентузіазму". – $U = 11505$; $p = 0,001$; $\bar{x} - 2,53$ та $2,91$. Отже, хоча в обох вікових підгрупах відповідні релігійні почуття переживаються переважно "іноді", а проте у підгрупі дорослих – усе ж істотно частіше.

7. "Духовний заряд, отриманий мною у храмі, нерідко поширювався на інші сфери життя", – $U = 10964$; $p \leq 0,001$; $\bar{x} - 2,11$ та $2,42$. Таким чином, хоча описаний стеничний стан у середньому переживається "дуже рідко", а проте з віком він посилюється на статистично значущому рівні.

8. "Моє життя може служити підтвердженням вислову, що віра в Бога приносить щастя" – $U = 12203$; $p = 0,007$; $\bar{x} - 3,03$ та $3,33$. Отже, з віком описана релігійна переконаність зростає на статистично значущому рівні.

9. "Я переживала таку самотність, наче одна у цілому світі", – $U = 12480$; $p = 0,02$; $\bar{x} - 2,48$ та $2,20$. Як бачимо, на відміну від усіх попередніх результатів, із віком описаний астеничний стан має тенденцію не зростати, а послаблюватися. Адже, якщо в юнацькому віці він переживається на межі позначки "час від часу", то в дорослому віці – переважно "дуже рідко".

10. "Атмосфера храму схиляє до того, щоби знову відвідати його". – $U = 10966$; $p \leq 0,001$; $\bar{x} - 3,05$ та $3,45$.

11. "Я гостро усвідомлюю присутність Божественної Сутності у своєму житті". – $U = 12195$; $p = 0,006$; $\bar{x} - 3,08$ та $3,36$. Таким чином, якщо юнацтвом описані релігійні стани переживаються переважно "іноді", то у підгрупі дорослих частота його переживання вже майже досягає позначки "дуже часто".

12. "У незнайомому місці здається, що ти вже тут колись була". – $U = 12839$; $p = 0,05$; $\bar{x} - 2,89$ та $2,69$.

13. "Я чітко відчуваю, що в мені живуть два Я: "Я – грішниця" та "Я – праведниця". – $U = 12102$; $p = 0,006$; $\bar{x} = 3,09$ та $2,78$. Як бачимо, існують ще два випадки, коли частота переживання певного релігійного, або пердрелігійного стану з віком демонструє істотну тенденцію свого не зростання, а спадання.

14. "Я відчувала, що Бог знаходиться скрізь, в усьому, що мене оточує". – $U = 12366$; $p = 0,01$; $\bar{x} = 3,05$ та $3,28$. Таким чином, інтенсивність переживання описаного відчуття з віком посилюється на статистично значущому рівні.

15. "Молячись, мені важко стримувати сльози". – $U = 11116$; $p \leq 0,001$; $\bar{x} = 2,24$ та $2,65$. Як бачимо, якщо представники юнацтва переживають відповідний астеничний стан переважно "дуже рідко", то представники дорослості – вже "іноді", тобто частіше на статистично значущому рівні.

16. "Я переживала розкаяння перед Богом за зроблені вчинки". – $U = 12704$; $p = 0,03$; $\bar{x} = 3,21$ та $3,42$. Отже, якщо у підгрупі юнацтва описаний астеничний стан зустрічається у середньому "іноді", то в підгрупі дорослих він уже балансує на межі між "іноді" і "дуже часто".

II. Релігійна мотивація. 1. "Я намагаюся, щоб релігія проникала в усі мої повсякденні справи". – $U = 11077$; $p \leq 0,001$; $\bar{x} = 2,83$ та $3,29$. Таким чином, хоча в обох підгрупах респонденти сумніваються у значущості такого особистого намагання, а проте з віком воно стає істотно потужнішим.

2. "Я брав участь у релігійних церемоніях більшою мірою за переконаваннями". – $U = 10119$; $p \leq 0,001$; $\bar{x} = 2,97$ та $3,57$. Отже, відповідно до отриманих статистичних показників, можемо стверджувати, що тільки представники юнацтва істотно більшою мірою сумніваються в тому, чи дійсно описані релігійні дії здійснювали за переконаннями, чи з цікавості.

3. "Я часто подумки спонтанно звертаюся до Бога (навіть на вулиці, на роботі тощо)". – $U = 13023$; $p = 0,05$; $\bar{x} = 3,48$ та $3,64$. Таким чином, із віком істотно зростає впевненість людини у високій частоті свого звертання до Бога.

4. "Релігія – це істотна частина мого життя". – $U = 10939$; $p \leq 0,001$; $\bar{x} = 2,85$ та $3,32$.

5. "Я звертаюся до Бога завжди, оскільки це для мене природно". – $U = 12091$; $p = 0,004$; $\bar{x} = 2,86$ та $3,21$. Отже, значущість релігії у житті особистості, як і природність її самопочуття при звертанні до Бога, істотно посилюються з віком.

6. "Прихована мета молитов – це спілкування з Богом". – $U = 12710$; $p = 0,03$; $\bar{x} = 3,14$ та $2,87$. Отже, на відміну від усіх попередніх аспектів внутрішньої релігійної мотивації, значущість даного її аспекту з віком демонструє тенденцію до свого послаблення. Інакше кажучи, люди у зрілому дорослому віці частіше звертаються з молитвою до Бога з метою досягнення бажаного стану душевної рівноваги, що розглядається як зовнішній мотив.

7. "Я відвідувала храм, маючи свідоме бажання звернутися до Бога". – $U = 11243$; $p \leq 0,001$; $\bar{x} = 3,43$ та $3,78$. Констатуємо таким чином, що якщо у підгрупі юнацтва особи деякою мірою сумніваються в такій своїй мотивації перебування у храмі, то у підгрупі дорослих уже майже впевнені в цьому.

III. Релігійний світогляд. 1. "Бог існує". – $U = 13146$; $p = 0,008$; $\bar{x} = 3,83$ та $3,93$. 2. "Релігія – це шлях єднання зі Всевишнім". – $U = 12748$; $p = 0,003$; $\bar{x} = 3,61$ та $3,84$. Отже, хоча в обох підгрупах переважно цілком упевнені в існуванні Бога та в описаній ролі релігії, але з віком така впевненість зростає на статистично значущому рівні.

3. "Релігійна віра дає змогу бачити світ в істинно-му ракурсі". – $U = 11241$; $p \leq 0,001$; $\bar{x} = 3,34$ та $3,72$. Як

бачимо, якщо юнацтво дещо сумнівається у зазначеній світоглядній функції релігійної віри, то дорослі – вже переважно впевнені в цьому.

4. "Святе Письмо (Біблія та ін.) були дані людині Згори, Богом". – $U = 11270$; $p \leq 0,001$; $\bar{x} = 2,75$ та $3,22$. Отже, і юнаки, і дорослі до певної міри сумніваються в походженні Святого Письма, але перші – істотно більше.

5. "Те, що Бог присутній у храмі, це правда". – $U = 11928$; $p = 0,001$; $\bar{x} = 3,37$ та $3,66$.

6. "Релігійні ритуали існують для того, щоб людина змогла відчути реальність Божественного". – $U = 12191$; $p = 0,002$; $\bar{x} = 3,37$ та $3,64$. Як бачимо, якщо представники першої підгрупи назагал дещо сумніваються в реальній присутності Бога у храмі, то представники другої в основному впевнені в цьому.

7. "Коли людина щиро вірує у Бога, то Господь допомагає їй". – $U = 13059$; $p = 0,02$; $\bar{x} = 3,65$ та $3,82$. У даному випадку і юнаки, і дорослі переважно впевнені в реальній винагороді Бога за свою щирю віру, а проте з віком така надія істотно посилюється.

8. "Свята вода володіє лікувальними властивостями як для душі, так і для тіла". – $U = 11860$; $p \leq 0,001$; $\bar{x} = 3,31$ та $3,66$. Отже, якщо у першій підгрупі респонденти дещо сумніваються в істинності відповідного твердження, то у другій – переважно впевнені в цьому.

IV. Релігійні дії. 1. "Участь у розмовах на релігійні теми". – $U = 12244$; $p = 0,006$; $\bar{x} = 2,35$ та $2,57$. Згідно з отриманими даними, якщо представники юнацтва беруть участь у таких розмовах переважно "дуже рідко", то дорослі особи – уже "часто".

2. "Участь у релігійних ритуалах, церемоніях, богослужіннях". – $U = 12515$; $p \leq 0,02$; $\bar{x} = 2,87$ та $3,05$. Отже, хоча в обох підгрупах участь у релігійних ритуалах є переважно "нерегулярною" ("час від часу"), а проте з віком її частота істотною мірою зростає.

3. "Дотримання постів із релігійних міркувань". – $U = 12787$; $p = 0,04$; $\bar{x} = 2,54$ та $2,73$. Таким чином, із віком кількість спроб особистості дотримуватися релігійних постів зростає на статистично значущому рівні.

4. "Читання духовно-релігійної літератури". – $U = 11053$; $p \leq 0,001$; $\bar{x} = 2,43$ та $2,76$. Отже, якщо, згідно із самооцінюванням, юнацтво читало будь-коли у своєму житті відповідну літературу здебільшого "один чи два рази", то дорослі – уже значно частіше.

5. "Звертання до віруючих людей для з'ясування життєво важливих особистих питань" – $U = 11381$; $p \leq 0,001$; $\bar{x} = 2,10$ та $2,46$. Як бачимо, у житті всіх респондентів в основному були лише "один чи два випадки" описаного звертання, проте у підгрупі дорослих таке звертання відбувається вже на межі позначки "іноді" ("час від часу").

6. "Слухання проповідей, лекцій релігійної спрямованості". – $U = 12791$; $p = 0,04$; $\bar{x} = 2,37$ та $2,58$.

7. "Слухання релігійно-духовної музики та піснеспівів". – $U = 12262$; $p = 0,009$; $\bar{x} = 2,29$ та $2,51$. Отже, якщо у середовищі дослідженого юнацтва описана дія реалізувалася переважно лише "один чи два рази", то серед опитаних дорослих осіб вона відбувається регулярніше ("час від часу").

8. "Дотримання певної дієти з релігійних міркувань". – $U = 12806$; $p = 0,05$; $\bar{x} = 1,85$ та $2,06$. Як бачимо, представники обох вікових підгруп тільки "пробували" дотримуватися такої дієти, а проте з віком кількість відповідних спроб зростає на статистично значущому рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, релігійну соціалізацію з позицій психології доцільно розглядати як процес активного засвоєння особистістю релігійних уявлень, норм, цінностей та ролей. Це пов'язане з переживанням відповідних релігійних почуттів: стенічних і астеничних, впливом зовнішньої

та внутрішньої релігійної мотивації, більшим або меншим прийняттям складових релігійного світогляду, а також із відповідними релігійними діями. Один із вагомих аспектів наукового дослідження релігійної соціалізації та її суб'єктного чинника – віковий аспект.

Як продемонстрували результати емпіричного дослідження, серед релігійних почуттів чимала їхня частина з віком демонструє тенденцію до свого значущого посилення, окрім стенічного почуття самотності, відчуття "де жав'ю" та переживання свого роду релігійного роздвоєння особистості на "Я-грішне" та "Я-праведне". Винятком серед назагал зростаючої у середовищі дорослих осіб внутрішньої релігійної мотивації є звертання до Бога, насамперед, задля досягнення стану внутрішнього благополуччя, а не заради спілкування із Всевишнім. Суб'єктна значущість більшості аспектів релігійного світогляду та реалізації релігійних дій істотно посилюється з віком. Описана закономірність стосується, насамперед, особистої переконаності в істинності релігійного погляду на світ, а також частоти звертання до релігійної літератури.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у залученні до дослідження представників середньої та пізньої дорослості, особливо з огляду на посилення значення геронтології у сучасному "старіючому" соціумі. Це дасть змогу отримати цілісну картину вікової динаміки релігійної соціалізації, зокрема, ролі її суб'єктних чинників, пов'язаних зі змінами сенсу життя.

Список використаних джерел

1. Безрогов В. Релігійна соціалізація і здійснення права на веру в міжпоколінних відносинах: ХХ століття і перспективи / В. Безрогов // *Розвиток особистості*. – 2002. – № 4. – С. 115–136.
2. Головін С. Ю. Словарь психолога-практика / С. Ю. Головін. – М.: Харвест, 2007. – 976 с.
3. Макселон Ю. Психологія. З викладенням основ психології релігії / Ю. Макселон; пер. з пол. Т. Чорновіл. – Львів: Свічадо, 1998. – 320 с.
4. Пірен М. Утвердження духовних цінностей громадянського суспільства і релігійна соціалізація особистості / М. Пірен // *Соціальна психологія*. – 2005. – № 6(14). – С. 31–41.
5. Психологія особистості: словник-довідник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.

Н. Савелюк, канд. психол. наук, доц.,

Кременецкая областная гуманитарно-педагогическая академия имени Тараса Шевченко, Кременец

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЛИГИОЗНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ: ВОЗРАСТНЫЕ АСПЕКТЫ

Теоретически анализируются понятия "социализация" и "религиозная социализация"; раскрываются социологический, психологический, педагогический подходы как базовые научные контексты рассмотрения; сравнивается роль основных агентов религиозной социализации – родителей, церкви, других религиозных организаций и ровесников. Обосновывается роль собственной религиозной активности как субъектного фактора ее религиозной социализации. Описываются и интерпретируются результаты сравнительного эмпирического исследования меры выраженности основных аспектов религиозной активности в юношеском и раннем взрослом возрасте. Констатируется, что среди большинства религиозных, а также пререлигиозных чувств и внутренних мотивов религиозности, с возрастом ослабляется переживание только чувства одиночества, ощущения "де жав'ю" и раздвоенности религиозного самосознания личности на "Я-грешное" и "Я-праведное", а также усиливается действенность обращения к Богу ради достижения состояния желательного внутреннего благополучия.

Ключевые слова: личность, социализация, религиозная социализация, религиозная активность, религиозные чувства, религиозные мотивы, религиозное мировоззрение, религиозные действия.

N. Savelyuk, PhD, Assoc. Prof.

Taras Shevchenko Regional Humanitarian and Pedagogical Academy of Kremenets, Kremenets

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERSONALITY'S RELIGIOUS SOCIALIZATION: AGE PECULIARITIES

The article summarizes theoretical analysis of the concepts "socialization" and "religious socialization" which is defined as the process of "the entry of a person or group of people into a religious way of life, the assimilation of their religious values and norms of behavior, and, as a consequence, the change of relations with society caused by professed religious laws." As a result of this process, people adapt to the appropriate cultural environment and become separated from a certain part of society; reveals sociological, psychological, pedagogical approaches as the basic scientific contexts of the consideration; compares the role of main agents in religious socialization – parents, religion, different religious organizations and person's coevals. The most widely studied ontogenetic periods of religious socialization, namely childhood, adolescence and early adolescence, are noted. At the same time, it emphasizes the period of ontogeny that has not been practically studied, such as late adolescence and periods of adulthood. And since the aforementioned age stages are a period of bright flowering of personality, which develops and manifests itself in the activity of the individual, then it is expedient to study here not so much the influence and interaction of the agents of socialization, as their own attitude, the person's assessment of their religiosity. The role of personality's own religious activity as the subject factor of his/her religious socialization has been substantiated. Results of the comparative empirical study on expression degree of the main aspects of religious activity in adolescence and early adulthood have been described and interpreted. It has been stated that in the majority of religious, as well as pre-religious feelings and internal motives of religiosity, with certain age, the experience has weakened due to the feeling of loneliness, the feeling of "déjà vu" and the bifurcation of personality's religious self-consciousness between "sinful" and "righteous", and, therefore, the effectiveness of appealing to God in order to attain the desired state of well-being has intensified.

Keywords: personality, socialization, religious socialization, religious activity, religious feelings, religious motives, religious outlook, religious actions.

6. Скляр Т. В. Религиозная социализация: проблемы и направления исследований / Т. В. Скляр // *Вестник ПСТГУ. Сер. IV: Педагогика. Психология*. – 2009. – Вып. 4 (15). – С. 7–17.

7. Смирнов Д. О. Описание процедуры стандартизации психометрической методики "Вопросник религиозной активности" / Д. О. Смирнов // *Научн. психол. журн.* – 1999. – № 1-2. – С. 159–172.

8. Cornwall M. The Influence of Three Agents of Religious Socialization: Family, Church, and Peers The Religion and Family Connection / *Social Science Perspectives* // Ed. by D. L. Thomas. – Provo, UT: Religious Studies Center, Brigham Young University, 1988. – P. 207–231.

9. Martin T. F. Religious Socialization: A Test of the Channeling Hypothesis of Parental Influence on Adolescent Faith Maturity / T. F. Martin, J. M. White, D. Perlman // *Journal of Adolescent Research*. – Vol. 18. – No 2. – March, 2003. – P. 169–187.

10. Sherkat D. E. Religious Socialization / D. E. Sherkat // *Handbook of the Sociology of Religion* / Ed. by Michelle Dillon. – Cambridge University Press, 2003. – P. 151–163.

Reference

1. Bezrogov V. Religioznaia sotsializatsiia i osushchestvlenie prava na veru v mezhpokolenykh otноsheniakh: KhKh vek i perspektiva / V. Bezrogov // *Razvitie lichnosti*. – 2002. – № 4. – S. 115–136.

2. Golovin S. Iu. Slovar psikhologa-praktika / S. Iu. Golovin. – M.: Kharvest, 2007. – 976 s.

3. Makselon Yu. Psykholohiia. Z vykladenniam osnov psykholohii relihii / Yu. Makselon; per. z pol. T. Chornovil. – Lviv: Svichado, 1998. – 320 s.

4. Piren M. Utverzhennia dukhovnykh tsinnostei hromadianskoho suspilstva i relihiina sotsializatsiia osobystosti / M. Piren // *Sotsialna psykholohiia*. – 2005. – № 6(14). – S. 31–41.

5. Psykholohiia osobystosti: Slovnyk-dovidnyk / Za red. P. P. Hornostaja, T. M. Tytarenko. – K.: Ruta, 2001. – 320 s.

6. Skliarova T. V. Religioznaia sotsializatsiia: problemy i napravleniia issledovaniia / T. V. Skliarova // *Vestnik PSTGU. Ser. IV: Pedagogika. Psikhologia*. – 2009. – Vyp. 4(15). – S. 7–17.

7. Smirnov D. O. Opisaniie protsedury standartizatsii psikhometricheskoj metodiki "Voprosnik religioznoi aktivnosti" / D. O. Smirnov // *Nauchnyi psikhologicheskii zhurnal*. – 1999. – № 1-2. – S. 159–172.

8. Cornwall M. The Influence of Three Agents of Religious Socialization: Family, Church, and Peers The Religion and Family Connection / *Social Science Perspectives* // Ed. by D. L. Thomas. – Provo, UT: Religious Studies Center, Brigham Young University, 1988. – P. 207–231.

9. Martin T. F., White J. M., Perlman D. Religious Socialization: A Test of the Channeling Hypothesis of Parental Influence on Adolescent Faith Maturity / T. F. Martin, J. M. White, D. Perlman // *Journal of Adolescent Research*. – Vol. 18, No 2. – March, 2003. – P. 169–187.

10. Sherkat D. E. Religious Socialization / D. E. Sherkat // *Handbook of the Sociology of Religion* / Ed. by Michelle Dillon. – Cambridge University Press, 2003. – P. 151–163.

Надійшла до редколегії 02.10.18